

PLA D'ACCIÓ PER A LA IGUALTAT D'OPORTUNITATS DE LES DONES

INTERVENCIÓ EDUCATIVA EN

UN CENTRE D'EDUCACIÓ

DE PERSONES ADULTES (EPA)

SUMARI

Volem donar a conèixer ací una intervenció educativa en persones adultes, emmarcada en el Pla per a la Igualtat d'Oportunitats de les Dones de la Generalitat Valenciana. L'objectiu d'aquest escrit és afirmar la importància que tenen les actuacions en persones adultes, i en concret amb les dones, per tal de contribuir a la construcció d'una societat més justa i igualitària, sense discriminacions per raó de sexe. I volem constatar la demanda que aquestes mateixes persones plantegen en temes de la necessitat de fer educació sexual a les escoles.

Pastor Bordera, C.*
Pérez Conchillo, M.**
Borrás Valls, J. J.***

INTRODUCCIÓ

EN l'actualitat, totes les constitucions democràtiques i declaracions de drets humans, recullen a les seues pàgines disposicions respecte del dret a

l'educació per a totes les persones, i la no discriminació per raons de sexe, com a garant del seu tarannà humà i democràtic. Qualsevol mirada al passat, per superficial que siga, ens dona a entendre que els aspectes considerats (educació per a tots i no discriminació), no han estat mai una realitat, ni encara ho són actualment. No obstant, a ningú li cap el dubte, els seus detractors ens ho confirmen, que tots dos aspectes (educació i igualtat), són absolutament imprescindibles per a generar felicitat i convivència pacífica entre les persones.

* Professora d'EPA. Psicòloga. Educadora i terapeuta sexual.

** Psicòloga. Psicoterapeuta. Terapeuta sexual. Dra. Instituto Espill.

*** Metge. Psicoterapeuta. Terapeuta sexual. Professor de Psicobiologia Universitat Jaume I de Castelló.

El suport legal de qualsevol carta magna i compromís entre organismes supranacionals, és absolutament definitiu. Ha suposat tot un procés anterior d'injustícies, lluites i reivindicacions que tenen com a fita el reconeixement de la legitimitat de l'igualitarisme entre els sexes, l'obligació dels responsables polítics per arbitrar plans d'actuació al respecte, i l'observància del seu compliment. Aquest és el cas dels actuals programes d'acció per a la igualtat d'oportunitats entre dones i homes de la Comunitat Europea (C.E.), i les consegüents obligacions contraguades pels seus estats membres, on estem integrats des de 1986. La C.E. ha proposat des de 1982 fins a hui tres programes d'acció comunitària a mig termini. L'últim correspon al període 1991-1995.¹ A l'Estat espanyol el primer «Plan para la Igualdad de Oportunitades de las Mujeres» és de 1988-1990.² A la Comunitat Valenciana, en sessió de 15 de novembre de 1988, i a proposta del conseller de Cultura, Educació i Ciència es va acordar aprovar el Pla per a la Igualtat d'Oportunitats de les Dones per a 1989-1991.³

Les esmentades actuacions administratives no són tan sols un punt d'arribada, com hem dit, sinó fonamentalment un compromís amb les necessitats reals i sentides de totes les persones. Un punt de partida per tal de fer realitat el principi d'igualtat i no discriminació per raons de sexe.

En la línia dels plans anteriors, el Tercer Programa d'Acció Comunitària (1991-1995), segueix posant l'èmfasi en la integració de la dona al mercat de treball, com element per a aconseguir la igualtat d'oportunitats entre dones i homes. Senyala com a obstacles actuals per a la integració de les dones, les dificultats d'accés a la formació professional, i en un sentit més ample, la discriminació en matèria d'educació. Factors fonamentalment de caràcter socio-cultural, ancorats en la primitiva dependència biològica dels dos sexes, han consolidat per a la dona l'estatus de dependent i el paper, sempre secundari, en l'avanç de la història. Si bé la primitiva divisió de rols sexuals (la dona procrea i l'home actua), ja no obeeix hui a cap exigència funcional, encara segueix regint els patrons educatius en la nostra societat. D'aquesta manera l'expectativa i disponibilitat per a l'educació de les dones sempre és menor que per als homes. La declaració mundial sobre educació per a tots de la UNESCO (1990) assenyala que més de 960 milions d'adults al món són analfabets, i d'ells dos terços són dones.⁴ En la nostra Constitució també està reconegut el dret a l'educació per a totes les persones.⁵ Però les dades estadístiques respecte del nivell educatiu a l'Estat espanyol⁶ constaten que les dones tenen nivells inferiors als homes. El 25% no tenen estudis o són analfabets, i tan sols el 5% tenen estudis

TAULA 1

CARACTERÍSTIQUES SOCIOLÒGIQUES DE LA MOSTRA

Total de persones enquestades	51
Sexe	Dones
Edat	16-63
Mitjana d'edat	37
Tenen fills/filles: Sí	78'4%
No	21'6%
Estat civil: Solteres	25%
Casades	61%
Separades	2%
Divorciades	2%
Vídues	10%
Nivell d'estudis	Graduat Escolar

TAULA 2

PARTICIPACIÓ DE LES DONES EN LES TASQUES DE LA CASA

TASQUES DE LA CASA	16-20	21-30	31-40	41-50	+ 50	TOTALS
Total 100%	2%	4%	12%	29%	4%	51%
Majoritària 75%	4%		10%	2%		16%
Mitja 50%	2%	2%	4%		2%	10%
Parcial 25%	4%	2%			2%	8%
Ninguna 0%						
N. C.	4%		2%	6%		12%

universitaris. La mitjana d'escolarització per als homes és superior en cinc anys i mig a la de les dones. Tot això les deixa en franca desigualtat de cara a la seua inserció social i laboral.

Tal com diu en la seua introducció el citat Pla Nacional per a la Igualtat de les Dones, «*para que las mujeres accedan a la igualdad de oportunidades hace falta modificar también las actitudes, comportamientos, formas de vida y estructuras sociales, que impiden a las mujeres el libre desarrollo de su personalidad y su participación activa en la cultura, el trabajo y la política*». En aquest sentit de modificar actituds, comportaments, formes de vida, etcètera, l'educació en general, i l'escola en particular tenen un paper fonamental. El tractament formal de l'educació per a la igualtat dels sexes dins del currículum escolar és una garantia per al canvi d'actituds i l'aprenentatge de formes de sentir i actuar igualitàries. L'actual Llei d'Ordenació General del Sistema Educatiu (LOGSE, 1990), encara en fase d'implantació, finalment ha considerat l'efectiva igualtat de dret entre els sexes com un dels principis que han d'atendre el desenrotllament de l'activitat educativa. Són molts els interrogants que encara hui tenim dels resultats d'aquesta llei, però, el fet que es faça menció especifi-

ca a la no-discriminació de les dones, entenem que contribuirà a fomentar l'igualitarisme entre els sexes.

Si l'educació i l'escola tenen un paper fonamental per al canvi d'actituds i comportaments cap a una societat més justa i igualitària, en l'educació de persones adultes en particular, conflueix una doble responsabilitat. En primer lloc, com a instància educadora, i en segon terme, pels seus usuaris, persones adultes amb responsabilitats, preocupacions i necessitats d'educar i aprendre per a educar. El treball que a l'escola d'adults es pot fer en coeducació té un efecte multiplicador. Les persones que hui vénen, majors de 16 anys, són els models a partir dels quals xiquets i xiquetes construeixen la seua identitat de gènere i rol sexual. Per altra banda, l'escola com a institució, no sols transformadora, sinó reproductora del sistema social, s'ha encarregat en molts cassos de generar i accentuar les diferències entre les persones. Hui, l'escola de persones adultes representa una nova possibilitat per a totes aquelles persones amb desig o necessitat d'actualitzar els seus coneixements, i d'integrar-se al medi social que els envolta. La menor disponibilitat de les dones per a l'educació, conseqüència del seu rol tradicional al servei dels demés, i la

TAULA 3

SITUACIÓ LABORAL DE LES DONES DE LA MOSTRA

SITUACIÓ LABORAL	TOTAL DONES EN %
Treball fixe	10
Treball temporal	10
Treball per compte propi	4
Busca 1. ^a ocupació	6
Atur	26
Estudis	8
Atendre la casa	34
N. C.	2
Treball fixe i atendre la casa	6
Treball temporal i atendre la casa	4
Treball per compte propi i atendre la casa	2
Total treball i atenció a la casa	12
Busca 1. ^a ocupació	4
Atur i atendre la casa	14

seua discriminació per a l'accés al treball i a l'educació, és actualment palés a les escoles de persones adultes. En aquest àmbit, les persones que assisteixen són majoritàriament de sexe femení. La importància de la funció social que l'EPA representa com a element de discriminació positiva per a la dona és evident. També és molt significativa la tasca que des d'allí es pot acomplir per a la igualtat dels sexes. El Marc curricular per a l'educació de persones adultes a la Comunitat Valenciana també fa una menció específica a l'educació *per a la superació dels estereotips sexistes*,⁸ i és un dels aspectes de l'àrea de participació i inserció social que es recomanen com a continguts per al desenrotllament de les àrees instrumentals de l'aprenentatge.

És dins d'aquest entorn, que es va programar al Centre

d'EPA de la Diputació de València i per al curs 1991-92, un seminari per a tractar la igualtat d'oportunitats entre dones i homes. L'objectiu general era millorar la comprensió del problema de la igualtat. La seua formulació es fonamentava en l'apreciació contradictòria que sovint fa l'alumnat. Per una banda, actualment *les coses han canviat molt* en quant a la discriminació de les dones, que jutgen estar molt més afavorides que abans per les normes socials. I per altra, les dones manifesten la *queixa* continuada respecte les seues excessives responsabilitats i dificultats d'integració a la vida social activa. No podem negar que en pocs anys hem assistit a un canvi significatiu de mentalitats, però, també com correspon a una societat més sofisticada, les formes de discriminació s'han tornat més subtils ara. Si bé és cert que a nivell de percepció ra-

cional i cognitiva es detecta una millora del problema, una apreciació més acurada a nivell d'afectes, i sobretot de comportament, demostra que en la pràctica quotidiana els trets existents encara hi són presents, i moltes dones segueixen passant per situacions discriminatòries. Es tractava de sensibilitzar l'alumnat, majoritàriament femení, de la importància que té el seu paper per al canvi d'actituds envers l'igualitarisme, que aprengueren a diagnosticar les situacions discriminatòries, i a generar mesures d'acció positiva. Més específicament, que conegueren l'origen de la diferenciació per sexes, els vincles entre aquest mateix origen i la pròpia realitat històrica i actual. Que conegueren el procés d'adquisició de la identitat sexual. Que aprengueren a tenir elements de judici sobre la seua situació per-

sonal. Que pogueren formar-se un criteri objectiu sobre el paper familiar, sexual i social dels sexes en consonància amb el nostre nivell evolutiu actual. I que aprengueren a desenvolupar-se d'una manera igualitària en les situacions de la vida quotidiana. Finalment, cal ressenyar que ha estat una primera experiència que esperem completar i millorar en actuacions futures.

A continuació passem a comentar el procediment metodològic que vam seguir i les conclusions de la nostra actuació.

COMENTARIS, MATERIAL I MÈTODES

Les actuacions que des del mencionat centre d'EPA es van considerar, dins del Pla per a la Igualtat d'Oportunitats de les Dones, van ser les següents.

Donada l'assistència de població majoritàriament femenina a les classes, seguir el manteniment d'un horari adequat a les responsabilitats familiars d'aquest col·lectiu. Donar informació sobre serveis i nivells d'atenció que des dels Serveis Socials de la Diputació i l'Institut Valencià de la Dona es presenten a les dones. Crear un servei d'orientació a l'alumnat (d'atenció personalitzada). I la realització del mencionat seminari. L'atenció es va centrar fonamentalment als/a les alumnes que estudiaven graduat escolar, per qüestions de disponibilitat de professorat i de temps, i també per ser dins de l'ensenyament que hui es fa a l'escola de persones adultes, una etapa de caràcter finalista.

Del procediment metodològic que es va seguir per a la realització del seminari passem a comentar a continuació. En primer lloc es tractava de conèixer millor el nostre alumnat. Se'ls va passar una enquesta per tal de conèixer algunes dades sociològiques, la seua participació en la distribució de les tasques de la casa, i l'opinió sobre si el fet de ser home o dona havia influït, des de la seua pròpia percepció, en alguns aspectes de la seua vida.

Les persones enquestades van ser 58 de les quals 51 eren dones

i 7 homes. Totes les actuacions dins del pla, i especialment el seminari, es van considerar preceptives tant per a les dones com per als homes, ja que no entenem altra manera de parlar d'igualtat d'oportunitats i d'aprenentatge per a una convivència igualitària. Però les dades i comentaris que ací anem a fer constar són relatives a les dones, donada l'escassa significativitat de la mostra masculina. Les dones d'aquesta mostra tenien una mitjana d'edat de 37 anys, eren majoritàriament casades (el 61%), tenien fills/es el 78'4%. Respecte del seu nivell d'estudis, com hem dit, estaven cursant el graduat escolar (taula resum n.º 1). Respecte a la participació en les tasques de la casa (taula n.º 2) més de la meitat d'aquestes dones diuen ocupar-se'n del 100%, és a dir, del total del treball de la casa. Els percentatges per edats també ens constaten una realitat discriminant per les dones. Són les de 31-40 anys i 41-50 anys, aquelles que en més proporció s'ocupen de la totalitat de les tasques. Respecte de la situació i el tipus d'ocupació laboral (taules núms. 3 i 4) comentar que sols el 10% de les dones d'aquesta mostra tenen treball fixe remunerat, i que en general, no passen de ser el 24% d'elles les que d'una manera o altra tenien treball remunerat en el moment de l'enquesta. El

TAULA 4

TIPUS D'OCUPACIÓ DE LES DONES DE LA MOSTRA

Atendre la casa	65%
Estudiant	16%
Empleada de serveis o funcionària	18%
Empleada d'indústria o manufactura	2%

TAULA 5

EL FET DE SER HOME O DONA HA INFLUÏT EN ELS SEGÜENTS ASPECTES

ASPECTES CONCRETS	SÍ	NO
Nivell d'estudis	42%	58%
Situació laboral	40%	60%
Ocupació laboral	37%	63%
Paper en la família	50%	50%
Lloc en la societat	40%	60%
Tracte social rebut	28%	72%
Falta d'oportunitats	59%	41%

TAULA 6

ESTÀS D'ACORD O NO AMB EL PAPER QUE LA SOCIETAT T'ATORGA

Sí estic d'acord	30%
No estic d'acord	70%

TAULA 7

ESTÀS D'ACORD AMB LA IGUALTAT D'OPORTUNITATS DONES-HOMES

Sí estic d'acord	90%
N. C.	10%

RESPOSTES A L'E.A.I.S., ÀMBIT FAMILIAR, EN PERCENTATGES

ÍTEMS	ACORD	?	DESACORD
Una dona com cal no ha de consentir que el seu marit escure i cuine habitualment	5'8	15'7	78'5
Els xics tenen la mateixa obligació d'ajudar en les feines de la casa que les xiques	92	2	6
Normalment el treball de la casa ha de continuar sent cosa de dones	12	6	82
Crec que s'ha d'educar de manera distinta els xiquets i les xiquetes	4	8	88

26% d'aquestes dones es declaren en situació d'atur, malgrat les seues diverses ocupacions. El 34% apuntaren com a situació laboral soles l'atenció a la casa, i el percentatge putja al 65%, si es considera des del punt de vista de l'ocupació personal. La diferència s'entén si prenem en consideració les que declararen, a més d'ocupar-se de la casa, estar aturades (14%), estar buscant el primer treball remunerat (4%), i estar treballant també de forma remunerada (12%). Podríem dir que, almenys per al total de dones que manifesten com a situació laboral atendre la casa i fer altres coses (un 30%), la dedicació a la casa és també la seua ocupació, però no la situació laboral que desitjarien. Finalment, fer un comentari respecte d'aquest 12% de dones que diuen treballar remuneradament i dedicar-se a la casa, situació a la que caldria afegir estar cursant estudis. Aquest fet suposa, doncs, estar compaginant una triple dedicació.

La percepció que aquestes dones tenen de si el sexe ha estat una variable influent en alguns aspectes de la vida, és desigual en cada persona (taula n.º 5). En general són sempre menys les dones que consideren que el seu sexe ha influït en el seu nivell d'estudis, situació laboral, ocupació laboral, lloc que ocupen en la societat i tracte social rebut. Respecte del paper que ocupen en la família hi ha una distribució per igual (al 50%), i és en relació a la falta d'oportunitats en la vida que són més les dones que pensen (el 59%) que el seu sexe ha estat un condicionament. No obstant, preguntes respecte de si estan d'acord o no amb el paper que la societat atorga a les dones, el 70% d'elles diuen no estar-ho, front al 30% que sí ho estan (taula número 6). Hi ha certa contradicció en aquestes xifres, que en principi creem que es pot atribuir a la dificultat de contestar a preguntes tan generals. Hi apareix també un 90% de dones que diuen estar d'acord que hi haja igualtat d'oportunitats per

als dos sexes, i un 10% que no contesten (taula n.º 7). Potser en l'últim cas percebeixen una excessiva pressió social hui en dia per expressar-se en contra, o més possiblement hi haja un malentés respecte del terme igualtat. També van tenir moltes dificultats (entenem que de tipus cognitiu i de falta de destresses per a l'expressió escrita), per contestar a la pregunta de quines serien les coses que, si fora el seu cas, es resultarien necessàries per tenir igualtat d'oportunitats. Un 35% van ser les dones que van contestar a aquesta pregunta; i van informar necessitar, en primer lloc, d'aspectes relacionats amb el treball (tenir treball, igualtat de condicions i tracte en el treball, més preparació laboral). En segon lloc, van reivindicar una menor dedicació a les tasques domèstiques i obligacions familiars, i la participació de la família sobretot del company. Algunes també desitjaven tenir més preparació cultural i estudis, i en últim terme, van demanar educació per poder canviar la pròpia mentalitat, «estoy mentalizada de que lo debo hacer todo», o en una apreciació més desesperada «volver a nacer y empezar todo de nuevo».

L'avaluació inicial es va completar amb una prova d'actituds (Escala d'Actituds davant la

Igualtat dels Sexes, E.A.I.S.)⁹ que utilitzarem per a mesurar les actituds de la mostra envers l'igualitarisme dels sexes. Ens va servir també per a dissenyar un programa més acurat, en funció del canvi d'actituds, i per desenrotllar part del contingut del mateix. La informació que dona aquesta escala es pot estructurar en tres àmbits: familiar, social i sexual. Respecte del primer àmbit (taula n.º 8), els percentatges apunten a una decidida tendència cap a l'igualitarisme, molt més accentuada quan es parla de joves o xiquets. Un percentatge, encara que baix (15'7%) d'indiferència respecte al paper tradicional de la dona, i un 12% de dones que consideren el treball de la casa propi de les dones. A l'àmbit social (taula n.º 9), per terme mig, tres quartes parts de l'opinió es van decantar cap a l'igualitarisme. Destacar en sentit contrari, per exemple, que quasi una quinta part de les dones pensen que un home no deu mostrar els seus sentiments, que un 44% interpreten les relacions formals entre joves en termes d'exclusivitat per a les xiques, que un 15'5% supediten el treball de la dona a les necessitats econòmiques, i que una dona de cada deu pensa que les dones no deuen ocupar llocs més importants que els seus cònjuges. Respecte de les qüestions relacionades amb diferen-

cies a l'àmbit sexual (taula número 10), destaquen els percentatges més alts d'indiferència, cosa que ens fa pensar en la dificultat per a definir-se en aquest àmbit o la falta de criteri al respecte. Ressenyar el 12% de dones que pensen que el matrimoni obliga a mantenir relacions sexuals amb l'home; un 16% que creuen que l'home deu tenir més experiència sexual, i sols un 26'5% valoren l'experiència sexual en les dones. Respecte de la virginitat, una quarta part de les dones pensen que és un valor a tenir en compte per la joventut, i més d'un 15% estan d'acord que les xiques, a diferència dels xics deuen guardar la virginitat.

Definides les característiques sociològiques del nostre alumnat, i detectades les seues necessitats i opinions respecte de la igualtat sexual, el següent pas metodològic va ser confeccionar una programació concreta de continguts i activitats, per tal de dur a terme els objectius ressenyats a l'apartat de la introducció.

El seminari es va realitzar el segon trimestre, perquè ens interessava que els/les alumnes es conegueren entre si, a fi de comptar amb la confiança necessària pel al correcte desenrotllament de les activitats. Es van programar set sessions al llarg de dos mesos, distribuïdes

en l'horari lectiu, ocupant de forma proporcional l'horari de les assignatures reglades del graduat.

Passem a citar de forma resumida els continguts i activitats de les sessions programades.

1. *Quan i com va aparéixer el sexe.*

- Sessió informativa i de debat.
- Els/les alumnes havien de prendre notes i realitzar un comentari i resum de la sessió per escrit.

2. *Com cadascú de nosaltres ens vam convertir en homes o dones.*

- Idem sessió 1.

3. *Igualtat d'oportunitats dones-homes: la nostra realitat concreta.*

- La sessió es va desenrotllar utilitzant com a base per als comentaris les dades estadístiques i resultats de l'enquesta contestada per l'alumnat, així com a partir d'informacions de la premsa.

4. *Diferències entre els sexes a l'àmbit familiar i social. La nostra realitat concreta.*

- Debat i comentaris estructurats a partir de les respostes de l'alumnat a l'escala d'actituds abans esmentada.

5. *Diferències entre els sexes a l'àmbit sexual. La nostra realitat concreta.*

- Idem sessió 4.

6. *Discriminació sexual en el llenguatge i mitjans de comunicació. Els papers de l'home i de la dona.*

- Visionat i comentaris del vídeo «Mujer y publicidad» de l'Institut Valencià de la Dona.

- Comentari i debat sobre l'ús quotidià del llenguatge, llibres de text i diccionaris.

7. *Resum i conclusions.*

- Tasca a realitzar per l'alumnat com a treball escolar en grups, i amb el suport de material gràfic (murals).

- Contestar el qüestionari final d'avaluació del programa.

Finalment, comentar quina va ser l'avaluació del programa. Els continguts de les dues primeres sessions es van avaluar amb els treballs i comentaris escrits elaborats per els/les alumnes. Els murals ens van servir per avaluar els continguts del programa total. Es va considerar la possibilitat que els esmentats

treballs tingueren una repercussió acadèmica, donat l'esforç que els va suposar i la qualitat de molts d'ells. Es van valorar tant des del punt de vista dels continguts com de l'expressió escrita, amb la puntuació per a les assignatures de socials, naturals i llengua.

En l'enquesta valorativa final, les/els alumnes donaren compte, de forma anònima, de quins aspectes del seminari els havien semblat més o menys interessants, de les raons per les quals els va resultar útil, quines eren les coses de les que s'havien adonat a partir del seminari, la seua opinió sobre el programa i mètode de treball, i finalment, suggeriments per a altres activitats. Aquest tipus de preguntes obertes va donar lloc a respostes molt personalitzades, però ens permetien saber, de fet, quines eren les aportacions que el seminari havia proporcionat a totes i tots els participants, essent doncs, la relació molt ampla. Si bé aquest procediment té la dificultat de no poder fer excessives generalitzacions, volem ressaltar que allò que ens interessava era tenir informació argumentada del nivell de significació per a l'alumnat del seminari.

En general, coincideixen la majoria de les valoracions en la dificultat que representa per a elles i ells percebre els molts detalls de la vida quotidiana en els quals mostrem un comportament no igualitari. Comentaven no entendre les raons per les quals tal cosa succeix. Ara diuen ser més concients d'aquestes raons, permetent-los tenir un criteri més sòlid i objectiu respecte de fins on apleguen les igualtats i les diferències entre homes i dones. Les dones comenten sentir-se més segures, i a més, algunes comenten que els ha proporcionat pautes per a saber educar els seus fills i filles. També és un comentari bastant generalitzat entre les dones el fet que acudescuen tan pocs homes a l'escola de persones adultes, i perguen l'oportunitat de treballar en seminaris d'aquest estil. Alguns suggeriments passaven

TAULA 9

RESPOSTES A L'E.A.I.S., ÀMBIT SOCIAL, EN PERCENTATGES

ÍTEMS	ACORD	?	DESACORD
Una dona no ha de treballar si el marit guanya prou per a mantenir la família amb totes les comoditats	15'5	11'5	73
Una de les tasques més importants de la dona ha de ser mostrar-se bonica per a l'home	15'3	11'5	73'2
Em sembla que és més lamentable veure a un home plorar que a una dona	19'2	11'5	69'3
Una xica ha de ser més neta i ordenada que un xic ...	7'8	13'8	78'4
Una xica que tinga relacions formals amb un xic no ha d'eixir amb altres xics	44	20	36
No és bo que la dona tinga una professió més important que la del seu marit	10	20	70
La nostra societat margina a les dones i impedeix que puguin desenrotllar les seues aptituds	70'5	11'8	17'7
Està bé que les dones puguin treballar fora de casa, però és preferible que els llocs de responsabilitat els ocupen els homes	11'6	9'6	78'8
Les xiques han de tenir modals més educats que els xics	11'8	15'7	72'5

per fer seminaris per als *cònjuges*, i reivindicar l'educació sexual en l'escola per a totes les persones.

Des del punt de vista del treball escolar, és de destacar algunes valoracions sobre allò que per a ells/elles havia estat una presa de consciència personal sobre la seua capacitat per a prendre apunts, fer comentaris de temes, murals, etcètera, que quan se'ls va proposar dien causar-los *temor*, i després els ha generat satisfacció.

Pel que fa a les qüestions referides al llenguatge i mitjans de comunicació (publicitat en concret) molts comentaris apunten a la descoberta que ha estat per a elles i ells, reparar en els procediments que naturalitzen moltes de les diferències atribuïdes als homes i dones, procediments que contribueixen a difuminar subtilment les situacions discriminatòries.

Finalment, com a balanç del compliment dels objectius, recollim les paraules textuais d'una alumna, que reflexen en síntesi la majoria dels comentaris: «*este seminario da una idea objetiva del ser humano, independiente de su sexo. Fomenta la idea de igualdad entre hombre y mujer, y el progreso de la mujer en la sociedad actual*».

Les dificultats per la realització d'aquest seminari han estat l'excessiu tamany dels grups per a dur a terme activitats d'aquest tipus (dificultat per treballar activitats més vivencials). També les grans diferències d'edats. El grup de persones adolescents era minoritari, no podent-se dur una dinàmica més acord amb els seus interessos.

Respecte de les altres actuacions ressenyades dins del pla d'igualtat d'oportunitats al centre, es va mantenir a l'alumnat en tot moment informat del Pla d'Actuacions de l'Institut Valencià de la Dona. Per altra part, la majoria de les consultes d'atenció personalitzada a l'alumnat, estaven relacionades amb el tema de l'orientació escolar i laboral. A més, un xicotet

nombre d'alumnes demanaren orientació sobre temes com separació, maltractaments, etcètera, que van ser derivades als llocs adients.

CONCLUSIONS

Fer un repàs de tot el que s'ha exposat ací ens corrobora allò que hem començat dient amb els programes de la C.E. respecte de l'obstacle real que la discriminació en matèria d'educació suposa per a les dones. En la pràctica, la primitiva divisió dels papers sexuals segueix ancorada en la prehistòria, encara que les condicions socials (natalitat planificada, major esperança de vida, avanços de la vida moderna, etc.), han canviat considerablement. Això reverteix en una menor disponibilitat de les dones per a l'aprenentatge i el treball fora de casa. Les dades concretes que ací hem comentat ens confirmen les dificultats d'integració de la dona en àmbits que transpassen el llindar de la família. Són algunes les dones que desitjarien no considerar la de-

dicació a la casa com la seua situació laboral, i moltes les que no es conformen amb el paper que la societat els atorga. En molts casos, la seua primitiva identificació amb l'àmbit domèstic i l'actual projecció envers la societat les duen a dobles i triples dedicacions, que a més inclouen assumir gran part o la totalitat de les responsabilitats educatives envers els fills i filles. Les dones diuen necessitar treball remunerat, formació, obligacions familiars compartides i educació per canviar la seua pròpia mentalitat. L'escola de persones adultes és un espai adequat per a fer-se càrrec de moltes de les demandes educatives de les dones. I en aquest context, una educació que fomenti i integre la igualtat entre els sexes, és imprescindible per a donar a les dones les oportunitats i suport que necessiten personalment, i a més, com a persones que majoritàriament hui també compleixen tasques educadores.

Les actituds d'aquestes dones les podem valorar en conjunt

com majoritàriament tendents a l'igualitarisme entre els sexes. Les qüestions que estan més estretament relacionades amb les emocions i àmbit sexual, sempre apareixen marcades per majors dificultats de definició i de un lleuger augment dels criteris no igualitaris. Tot allò que venim dient confirma l'apreciació de moltes valoracions finals respecte de quina ha estat la presa de consciència per part de moltes participants en aquest seminari, en el sentit de la dificultat d'adonar-se'n de totes les situacions discriminatòries que assumim com naturals, i les diferències que hui concorren entre les opinions, més «*actualitzades*», i les emocions i el comportament, que responen més a realitats discriminants.

Com hem manifestat al llarg d'aquest escrit, canviar actituds, comportaments i formes de viure, etcètera, en definitiva, suposa educar. Les instàncies socials poden encarregar-se perfectament de fer educació espontània, però l'escola, per tal de ser

TAULA 10

RESPOSTES A L'E.A.I.S., ÀMBIT SEXUAL, EN PERCENTATGES

ÍTEMS	ACORD	?	DESACORD
Un xic no hauria d'eixir seriosament amb una xica que s'ha gitat amb altres	4	29'4	66
La idea de virginitat de la dona és una ximpleta que no hauria de preocupar a la joventut	46	29	25
Una dona no té obligació de mantenir relacions sexuals amb el seu marit si a ell no li abelleix	80	9	12
Les normes sexuals que imposa la nostra societat són injustes amb la dona	68	16	16
L'home ha de tenir més experiència sexual que la dona .	16	24	60
En el cas dels xics és distint, però una dona ha de guardar la virginitat	15'4	21'6	63
Crec que és important per a una xica tenir experiència sexual abans d'iniciar una relació duradora	26'5	29	25

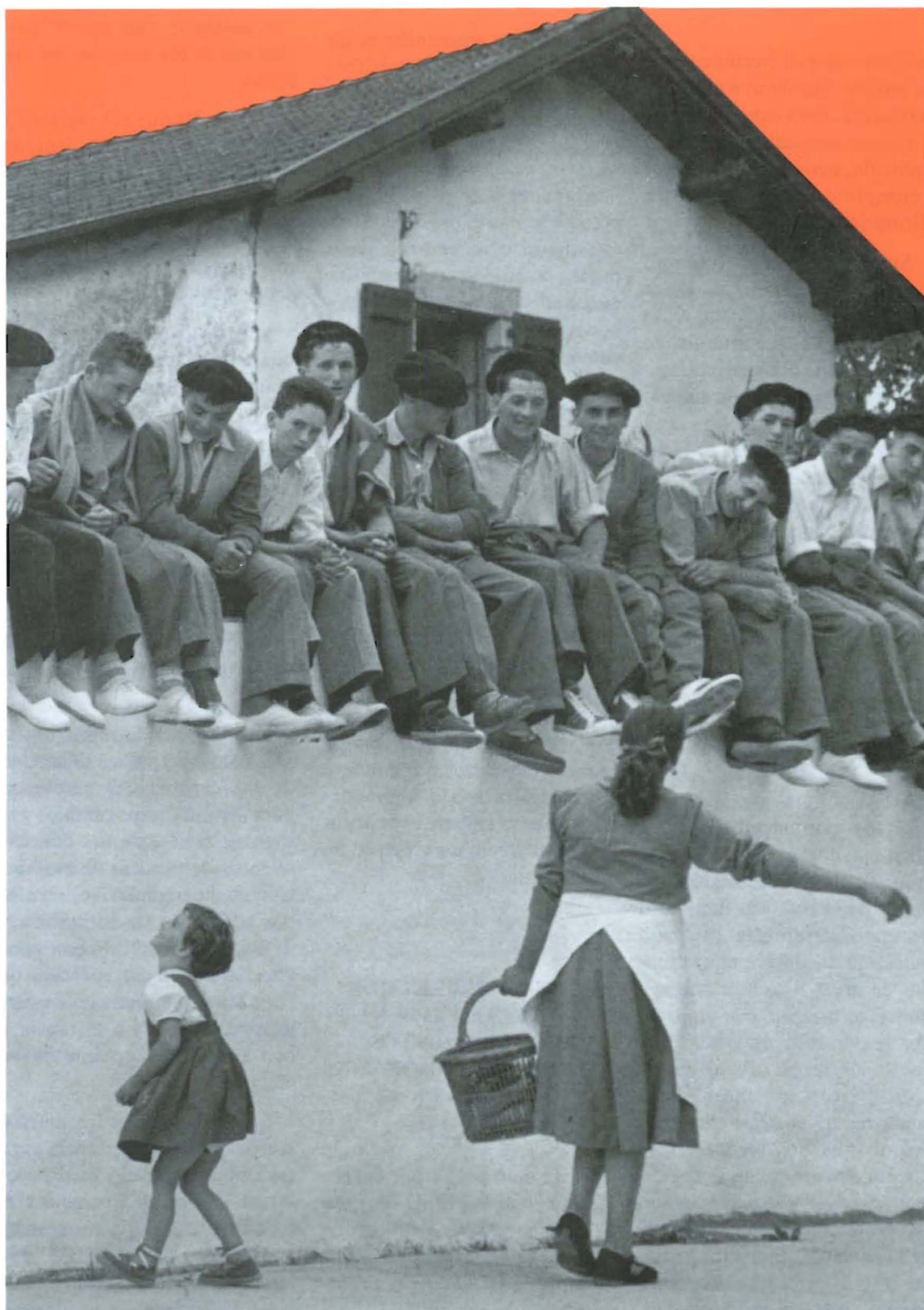
efectiva, cal que faça més planificades i formals les seues actuacions. L'educació per a la igualtat entre els sexes i l'educació sexual en un sentit més ample, és fonamental per a generar felicitat i convivència entre les persones. L'actuació que ací hem comentat és modesta en relació a les exigències de temps i dedicació professional que calen per

a dur a terme actuacions en aquesta matèria a l'escola, i per la magnitud de la finalitat aramesentada. No és d'estranyar que la majoria dels suggeriments del nostre alumnat apunten cap a una major dedicació de temps i espai a les escoles per tractar els temes que ací ens han ocupat.

Cal dir, per acabar, que comptem amb les actuacions adminis-

tratives que hem referit (plans d'actuacions, lleis, etc.), i amb la demanda social. Però, perquè no ens quedem en la demanda sense resposta o en la mera proposta d'execució, actuacions d'aquest tipus necessiten de foment i de la participació del professorat. En aquest sentit, els actuals plans de formació que impliquen als centres educatius,

mitjançant els seus professionals, en el desenrotllament de programes de coeducació, són un exemple a seguir i potenciar.¹⁰ Caldria ara dotar a la coeducació d'un marc més ample, que la integre dins de l'educació sexual, i aquesta dins de l'educació per a la salut, com a estratègia per a emplaçar-la en la dimensió que li correspon de contribució a la salut psíquica i social de les persones.

NOTES

- ¹ Comisión de las Comunidades Europeas. *Igualdad de oportunidades entre las mujeres y hombres*. Tercer Programa de Acción Comunitaria a medio plazo, 1991-1995. Bruselas, 1990.
- ² Ministerio de Cultura. Instituto de la Mujer. *Plan para la igualdad de oportunidades de las mujeres*, 1988-1990. Madrid.
- ³ Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. Institut Valencià de la Dona. *Pla per a la Igualtat d'Oportunitats de les Dones*. Comunitat Valenciana, 1989-1991.
- ⁴ Comité nacional para el año internacional de la alfabetización. *Declaración mundial de educación para todos de la UNESCO*, 1990. Ed. MEC, Madrid.
- ⁵ *Constitución española*. Título I, artículo 27.
- ⁶ ALBERDI, I.; MARTÍNEZ, L. (1990): *Cap a una orientació coeducativa. Dades i propostes*. Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. Institut Valencià de la Dona.
- ⁷ MEC (1990) *Ley de Ordenación General del Sistema Educativo*. Ed. Centro publicaciones del MEC. Madrid.
- ⁸ *Marc curricular d'educació de persones adultes de la Comunitat Valenciana* (1989).
- ⁹ XAMBÓ, R. (1986): *L'alliberament sexual dels joves: mite o realitat*. Ed. Institució Alfons el Magnànim. València.
- ¹⁰ Generalitat Valenciana. Conselleria de Cultura, Educació i Ciència. *Formació del professorat 1992-1993*.